

УДК 316.34

*Н.В. Коваліско, д-р. соціол. наук**Львівський національний університет імені Івана Франка*

СТРАТИФІКАЦІЙНІ ПОРЯДКИ СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДИКИ ТА ЕМПІРИЧНІ РОЗВІДКИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

За результатами емпіричних досліджень у статті з'ясовано характер стратифікаційних процесів у м. Львові та м. Донецьку. Виділено основні соціальні страти, встановлено ступінь консистентності/неконсистентності статусних позицій у різних соціальних стратах. Проаналізовано самоідентифікаційні практики львів'ян та донеччан, характерні для них типи мобільної поведінки, життєві стратегії та рівень соціальної адаптації індивідів з різних страт. Особливості структурування соціуму інтерпретовано в контексті взаємозв'язків між різними стратифікаційними порядками, яким характерна неоднакова здатність диференціювати простір нерівності регіону.

Ключові слова: стратифікаційні процеси, страти, соціальні структури, стратифікаційні порядки.

Постановка проблеми. У вітчизняній соціології все ще не узагальнений досвід аналізу стратифікаційних порядків науковцями різних країн, не розробляються релевантніші новим реаліям спільного існування індивідів у сучасному суспільстві та надійніші процедури фіксації соціальних структур і порядків нерівностей, які б давали змогу з точки зору методології й методики класифікувати респондентів і задавати певну метрику соціального простору в контексті глобальних та регіонально зумовлених процесів та явищ. В умовах інституціональної трансформації формується приналежність індивідів до певних страт на основі різноманітних комбінацій соціально значущих стратифікаційних порядків, які часто є неконсистентними. Одновимірні градаційні схеми, чи навіть їх теоретично й методично не обґрунтовані комбінації, що використовуються в емпіричних обстеженнях і є підставою вторинного аналізу соціологічної інформації, неадекватно відображають стратифікаційні процеси, а отримані результати зазвичай є незіставними, хоча й можуть бути використані для вирішення вузьких прикладних проблем.

Аналіз наукових публікацій та досліджень свідчить, що відносно невелика кількість можливих реакцій індивідів на плинність стратифікаційних порядків помітно спрощує процес спостереження за ними й інтерпретацію отримуваних даних, а їхні доведені до операціональних формулювань визначення відкривають

можливості для достовірного емпіричного фіксування феноменів, що репрезентують реакції пристосування до невизначеності, якою характеризують стратифікаційні порядки суспільств, що трансформуються. Усе це дає можливість конструювати програму і методику багатовимірного аналізу порядків нерівності. Теоретичні й методичні традиції та актуальні дослідницькі практики у цій сфері все ще ефективно застосовують у наукових розвідках, втілюють у той досвід спостережень, описів, пояснень, без якого не має перспектив продуктивна діяльність у цій галузі соціології. Водночас все це не обмежує шанси на розробку відносно нових підходів і перспектив.

Метою статті є представити емпіричні результати авторської концепції багатовимірного аналізу стратифікаційних порядків й проаналізувати позиціонування населення в просторі нерівності м. Львова та м. Донецька через виділення соціальних страт; соціально-статусну та класові ідентичності; життєві стратегії, мобільний потенціал та рівень наявної соціальної адаптації; консистентність/неконсистентність статусних позицій; з'ясувати спільні та відмінні тенденції у стратифікаційних порядках м. Львова та м. Донецька.

Згідно з авторською методикою простір нерівності конституюваний п'ятьма стратифікаційними порядками, які є ієрархічно впорядкованими позиціями на основі певної множини критеріїв нерівності, що визначають вище чи нижче місце агентів (індивіда, групи, страти) у соціальному розшаруванні суспільства: владним, економічним, культурним, соціальним та символічним, кожний з яких має три базові виміри-статуси в межах відповідного порядку. Для уніфікованості отримання та обробки інформації кожному з п'ятнадцяти ознак стратифікаційних порядків фіксували за п'ятичленими шкалами. Пунктами шкал є кількісні інтервали (дохід, досвід роботи), однак значно частіше – це порядкові шкали, де нумерація фактично репрезентувала статуси – від нижчого (одиниця) до вищого (п'ята позиція шкали).

Пропоновані визначення є операціоналізованими, тобто такими, що переведені в емпіричні характеристики й зафіксовані у відповідних опитуваннях, а в ході багатовимірного аналізу згруповані в підсумкові індекси. Концептуальні та операціональні схеми, методику обробки первинної інформації відпрацьовували та уточнювали в ході чотирьох обстежень. Емпіричну базу склали дані низки емпіричних соціологічних досліджень під загальною назвою “Вивчення сучасних проблем українського суспільства”, проведених у різні роки соціологічною лабораторією кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка в межах держбюджетних тем (березень – квітень 2002 р., n=600; березень – квітень 2003 р., n=600; січень – лютий 2006 р., n=800), а також експертне опитування “Стратифікаційні процеси в Україні” (листопад 2005 р., n=50). Для розширення дослідницького поля у роботі залучено матеріали, отримані за допомогою якісних методів, зокрема глибинних інтерв'ю (лютий 2007 р., n=40; березень 2008 р., n=30) та фокусованих групових інтерв'ю (березень 2008 р., n=4), що дало змогу більш детально проаналізувати повсякденні практики львів'ян та їхні поведінкові стратегії. Дослідження на тему “Стратифікаційний вимір великого

міста” проведено автором у м. Львові спільно з лабораторією соціальних досліджень “Центру підтримки приватної ініціативи” (квітень – травень 2008 р., n=1600) та в м. Донецьку за сприяння Донецького відділення Соціологічної асоціації України спільно з кафедрою соціології управління Донецького державного університету управління (травень 2008 р., n=400).

Структурні та динамічні аспекти стратифікаційних порядків аналізувалися з 2002 р., коли вперше було проведено дослідження щодо структурування соціальної ієрархії міста Львова. Йшлося про застосування однокомпонентного позиційного підходу: визначали позицію індивідів у соціальному просторі міста в контексті трьох стратифікаційних порядків (середньомісячний дохід, владний адміністративний статус та рівень освіти). У результаті було виділено та обґрунтовано соціальні портрети восьми страт у 2002 р. та шести страт у 2003 р. Відсутність за результатами обстеження 2003 р. виокремлених у 2002 р. двох страт, що об’єднували дрібних підприємців та тих, хто обирав середні позиції на запропонованих шкалах, можливо пояснити їхньою незначною часткою, яка була в межах статистичної похибки вибірки, а також інтенсивним рухом індивідів у стратифікаційних порядках.

Ці обставини сприяли вдосконаленню методики обстеження. У 2006 та 2008 рр. застосовано методику на основі позиційно-диспозиційного підходу (двокомпонентна кон’юнкція), оскільки використовували складнішу структуру самого “простору нерівності” вже за п’ятнадцятьма ознаками стратифікаційних порядків. Завдяки ієрархічному кластерному аналізу, зокрема методу “зв’язок всередині групи” (Average Linkage (Within Group)), було обґрунтовано оптимальну кількість страт на основі аналізу ряду агломерації та гетерогенності кластерів для різної їх кількості. Визначено позицію шести страт у соціальній ієрархії м. Львова на основі стратифікаційного індексу (середнє арифметичне позиції індивіда), який розрахований на основі трьох показників для економічного, владного, символічного, соціального та культурного стратифікаційних порядків. Такий стратифікаційний індекс набуває значення від одного до п’яти й задає певну, зрештою, досить умовну, метрику соціального простору.

Повторне обстеження у 2008 р. дало змогу виявити як динаміку стратифікаційних процесів, так і ступінь сталості соціальних утворень. Найвищі позиції обіймають ті, хто має високі індекси стратифікаційних порядків, а в нижчих стратах – респонденти з низькими показниками. На основі цих індексів побудовані та обґрунтовані стратифікаційні профілі кожної з шести соціальних страт. Емпірично встановлені консистентність “вищої” й “нижчої” страт та неконсистентність середини соціальної ієрархії.

За оцінками самоідентифікації власного соціального статусу й ідентичності з’ясовано, що респонденти схильні радше підвищувати самооцінку власних статусних позицій, аніж її занижувати. Майже кожен третій ідентифікував себе з “середнім класом”, обґрунтовуючи це зазвичай середнім рівнем доходів. Кожен десятий із респондентів не зміг визначитися у запропонованому просторі класових ідентичностей.

Аналіз життєвих стратегій, мобільного потенціалу та рівня наявної соціальної адаптації соціальних страт засвідчує, що більшості населення міста притаманні активні життєві позиції та відповідно до них стратегії досягнення й адаптації. Простежується також тенденція до збільшення частки осіб з активними життєвими стратегіями при просуванні по стратифікаційній ієрархії з низу до верху. Найбільше реально та потенційно мобільних індивідів у серединних стратах. Спостерігається зростання частки осіб із вимушеним типом мобільної поведінки від “вищої” до “нижчої” страт. Разом з тим рівень соціальної адаптації (рівень задоволення потреб) можна вважати самостійною диференціальною ознакою, тобто з’являється змога вводити його у методичку багатовимірною аналізу як самостійний стратифікаційний порядок.

Спільне та відмінне у стратифікаційних порядках за двокомпонентною кон’юнкцією в регіональному розрізі було виявлено в дослідженні, проведеному в 2008 р. за аналогічною методикою у м. Донецьку. Це дало підстави також виділити шість страт, хоча їх частки у двох містах дещо відрізняються. За професійно-кваліфікаційним, соціально-демографічним складом страти міст є майже ідентичними, за винятком “страти 5”, яка у Львові на три чверті складається з економічно незайнятих верств населення, а донецька страта загалом є стратою кваліфікованих та некваліфікованих робітників. “Вища страта” та “нижча страти” є найбільш консистентними в обох містах, тоді як інші неконсистентні. В обох містах переважає самоідентифікація із “середнім класом”; верхні страти частіше ідентифікують себе з “інтелігенцією”, “підприємцями” та “службовцями”, тоді як нижні – з “нижчим” та “робітничим класом”.

Життєві стратегії львів’ян та донеччан є майже ідентичними. Приблизно 40% населення двох міст робить все, щоб підвищити добробут та якість життя, поліпшити своє соціальне становище в суспільстві, демонструючи стратегію досягнення. Майже третина львів’ян і донеччан намагається зберегти вже досягнуте соціальне становище й поліпшити його тоді, коли з’являються сприятливі обставини. Кожному шостому львів’янину та донеччанину властива стратегія виживання, а кожен 12–13-й респондент не має ні можливостей, ні бажання щось робити і змінювати у своєму житті (стратегія ексклюзії). Водночас стратегії досягнення та адаптації характерні для верхніх страт, тоді як виживання та ексклюзії – для нижніх страт соціальної ієрархії двох міст. Співвідношення типів мобільної поведінки у регіональному розрізі є схожими на Сході та Заході України. Це є свідченням того, що люди в різних регіонах суспільства відтворюють типові моделі мобільної поведінки, реалізують одні й ті ж життєві стратегії, і в цьому полягають їхні спільні риси.

Обґрунтовані такі номінації для кожної з виділеної страти у двох містах: “вища страта – підприємці та керівники” (частка страти у Львові 4% та 7% у Донецьку); “страта 2 – спеціалісти” (9% і 13%); “страта 3 – сильні адаптанти” (22% і 6%); “страта 4 – слабкі адаптанти” (16% і 14%); “страта 5 – претенденти” – 26% у Львові, а в Донецьку “страта 5 – робітники” – 25% і “нижча страта – ексклюзанти” (23% і 35%).

Специфіка та особливості соціально-економічного розвитку Львівської та Донецької областей накладають свій відбиток на соціальне структурування міст. Зокрема, емпірично зафіксовані відмінності у наповненні та обсязі страт за деякими соціальними параметрами статусно-професійного складу та освітнім рівнем можна пояснити трудоворесурсною ситуацією, що, за статистичними даними, відрізняється чисельністю та якісним складом економічно активного і неактивного (тобто незайнятого) населення у двох регіонах.

Поява в соціальному просторі нових економічних можливостей, для прикладу, ставить людину перед вибором між новим і ризикованим та усталеним і перевіреним. Чи скористатися новими можливостями, вирішує сам індивід. Відповідно до особистісного вибору в суспільстві генерується низка типових соціально-економічних практик, що репрезентують різну міру поведінкової активності, пристосування до нових умов життєдіяльності.

Деяка сукупність дій індивідів поза межами робочого часу, тобто поза межами позиції в структурі зайнятості, є множиною практик. Усю сукупність практик на основі уточнення та інтерпретації основних понять в емпіричному дослідженні було згруповано в певні категорії. В інструментарії дослідження у 2008 р. було закладено перелік інноваційних та традиційних професійно-трудова, фінансових, споживчих та соціокультурних повсякденних практик, якими респондент займався впродовж певного часу.

Інтенсивність традиційних є вищою за інноваційні професійно-трудова практики в обох регіонах. Для 16% донеччан та 10% львів'ян характерні традиційні трудові практики, оскільки вони змінили місце праці, посаду; мали чи шукали додаткову роботу (працювали за сумісництвом, підвищували кваліфікацію для професійного росту тощо). Щодо інноваційних, то відповідно 11% та 9% суміщали працю за наймом з особистим бізнесом; працювали чи займалися пошуками роботи за кордоном; використовувати комп'ютерну техніку та технології у професійній діяльності.

Переважають також традиційні фінансові практики – 17% респондентів у Донецьку та 14% у Львові заощаджували, вкладаючи гроші в цінні папери, акції, на депозит у банк; працювали на дачній ділянці, в особистих підсобних господарствах чи продавали особисте майно, щоб вирішити матеріальну скруту тощо. Відповідно по містах 8% і 7% брали кредит у банку для відкриття власної справи, для купівлі квартири; купували нерухоме майно (будинок, квартиру, дачу, магазин тощо) та іноземну валюту – така частка респондентів культивувала інноваційні фінансові практики.

Найінтенсивнішими серед усіх практик є споживчі, і також вищим є ступінь поширеності традиційних, порівняно з інноваційними. Купували товари лише за доступними цінами на ринках, базарах (промислових або продуктових) 71% донеччан та 53% львів'ян, відповідно 10% та 7% могли собі дозволити купувати модні, вишукані товари відомих виробників у фірмових магазинах, салонах;

робити замовлення через інтернет-магазини, каталоги з доставкою додому; наймати працівників особисто для себе.

Щодо соціокультурних практик, то як у донеччан, так і у львів'ян переважають домашні повсякденні види спілкування та проведення дозвілля. Так, 91% донеччан та 68% львів'ян зазначили, що вони у вільний від основної та домашньої роботи час віддають перевагу перегляду телепередач; читанню газет, журналів та різної літератури; прослуховуванню радіопередач, а також заняттям із дітьми, відвідуванню та прийому гостей або ж просто відпочивають вдома без жодних справ. Другими за інтенсивністю йдуть публічні види спілкування та проведення дозвілля: відвідування кінотеатрів, театрів, концертів, музеїв, художніх виставок, спортивних видовищ (як глядач) клубів, дискотек, а також поїздки за місто для відпочинку на природі, екскурсійні подорожі, зрештою, “походи” по магазинах, відвідування ринків характерні для третини як донеччан, так і львів'ян. Єдина відмінність зафіксована щодо релігійних практик – 42% львів'ян та всього 19% донеччан вказали, що у вихідні відвідували церкву.

Слід зазначити, що поширеність усіх різновидів практик у двох регіонах є майже ідентичною, причому традиційні ще значно переважають над інноваційними. Відмінністю, що зафіксована на емпіричному рівні, є вищі показники інтенсивності як традиційних, так і інноваційних практик саме для Донецького регіону.

Таким чином, можна говорити про схожі переваги у виборі практик однаковими стратами м. Львова та м. Донецька: інноваційні споживчі та фінансові практики властиві двом верхнім стратам соціальної ієрархії; інноваційні професійно-трудова – “страті 3”, а традиційні трудові – “страті 4”, тоді як нижнім стратам здебільшого притаманні традиційні споживчі та трудові. Отже, верхнім стратам притаманне символічне споживання і фінансові практики задоволення потреб високих стандартів життя; середні ж переважно працюють і займаються пошуками додаткових заробітків як у регіоні, так і за кордоном; а нижні страти відтворюють практики, спрямовані на задоволення мінімальних споживчих потреб.

Методика вимірювання за трикомпонентною кон'юнкцією, тобто трьох базових стратифікаційних порядків (порядок позицій, порядок диспозицій та порядок практик), була різною. З цією метою використано різні шкали для фіксації емпіричних показників для кожного з порядків, отримані метрики стратифікаційних індексів мають різну числову протяжність.

Емпіричні індикатори, що конструюють порядки позицій та диспозицій вимірювали за допомогою п'ятищаблевих порядкових шкал (мінімальне значення – 1, максимальне – 5). Отже, інтегральний стратифікаційний індекс для цих порядків може приймати значення від 1 до 5. Емпіричні ж індикатори, що конструюють порядок практик, вимірювали за допомогою дихотомічних шкал (0 – індикатор відсутній, 1 – індикатор наявний), тобто стратифікаційний індекс для порядку практик має числову протяжність від 0 до 1. Для усунення відмінності в протяжності індекси порядків позицій та диспозицій були поділені на максимальне значення

шкали, за якою вимірювали їх індикатори, тобто на 5. Ієрархію страт формували за сумарним значенням індексів, що набували значення від 0 до 1.

Отже, за цього концептуального підходу оптимальною виявилась розбивка сукупностей на п'ять кластерів як для Львова, так і для Донецька, коли отримані групи виявилися найбільш різномірними за досліджуваними характеристиками. Розподіл страт формували за показниками середнього стратифікаційного індексу, на основі якого отримано нові стратифікаційні ієрархії населення двох міст. Консистентними за трикомпонентного підходу є: “вища страта”, яка має узгоджені високі показники всіх трьох порядків; “страта 3” – узгоджені середні, а “нижча страта” – усі низькі показники позиційного, диспозиційного та порядку інтенсивності практик. Неконсистентність “страт 2 і 4” проявляється в неузгодженості позицій, диспозицій та рівня інтенсивності практик. Для першої властиві високі показники диспозиційного порядку, тоді як позиційна складова та порядок інтенсивності практик мають середні значення індексу. Для другої ж – середні індекси позиційного та диспозиційного порядків, тоді як інтенсивність практик є низькою.

При переході до трикомпонентної кон'юнкції для двох міст автором були зафіксовані спільні та відмінні тенденції. Йдеться, власне, про деякі ефекти, що виникають унаслідок ускладнення методичного інструментарію чи, інакше кажучи, внаслідок збільшення багатовимірності аналізу. Так, в обох містах з шести до п'яти страт зменшилася “розмірність” стратифікаційного порядку, тобто соціальний простір став тепер менш диференційованим, а значення індексу збільшилося для “вищої” та “нижчої” страт. Збільшення значення індексу “вищої страти” (з 0,78 до 0,81) у Львові супроводжувалося й збільшенням дистанції, що відокремлює її від “страти 2” (з 0,07 до 0,15), перевищивши значення індексу для Донецька (зростання з 0,77 до 0,80 на фоні зменшення дистанції з 0,15 до 0,12). Тобто чинник практик зрівняв страту двох міст за ознакою дистанціювання від “страти 2”. У Львові за двокомпонентною кон'юнкцією найменша дистанція була між стратами 4 та 5 (у Донецьку між стратами 2 та 3), тоді як за трикомпонентною – між стратами 2 та 3. Інакше кажучи, практики тут ніби “розводять” вершину стратифікаційного порядку та його основу. В Донецьку ж дистанція між стратами 2, 3 і 4 збільшилася, тобто практики тут диференціювали страти.

Перехід від традиційної домінантної кон'юнкції (“позиції – диспозиції”) до трикомпонентної (“позиції – диспозиції – практики”) також дав змогу з'ясувати, що для кожної страти характерні стилізовані практики, більшість із яких індивіди реалізують згідно зі своїми позиціями та диспозиціями, тобто на підставі соціального статусу, професійно-кваліфікаційного освітнього рівня, доходів, мережі соціальних зв'язків тощо. Сукупність практик відображає статусну субкультуру соціальних страт.

Як і за двокомпонентного аналізу, спостерігаємо схожі переваги у виборі практик однаковими стратами м. Львова та м. Донецька – інноваційні споживчі та фінансові властиві двом верхнім стратам соціальної ієрархії; інноваційні професійно-трудова – “страті 3”, а традиційні трудові – “страті 4”, тоді як нижчій – традиційні споживчі

та трудові. Отже, верхні страти через практики демонструють стратегії досягнення; серединні ж адаптуються до змін у сфері зайнятості, намагаючись підвищити свій професійно-кваліфікаційний та економічний потенціал через низку активних трудових практик; нижча ж має найнижчі показники порядку інтенсивності практик, серед яких переважають саме практики виживання.

Підсумовуючи, слід зазначити, що з огляду на позиції в стратифікаційних порядках, самооцінки статусу, життєві стратегії, типи мобільної поведінки та характерні практики запропоновано номінації для кожної виділеної страти, які за соціально-професійним та демографічним складом є майже ідентичними, що стало підставою для обґрунтування одних і тих же номінацій страт у двох містах, які резюмовані у стислих характеристиках:

“Вища страта – підприємці та керівники” (частка страти у Львові 2% та 3% у Донецьку) – лідери та організатори бізнесу і виробництва, які досягли успіху й є носіями високих самооцінок, більшість здійснили значну висхідну мобільність, задоволені досягнутими статусами, мають можливість задовольняти більшість своїх потреб та прагнень. Домінують продуктивні моделі економічної поведінки (головно інноваційні фінансові та споживчі практики), і поступово формується нова система цінностей на протигагу традиційній. Страті властивий високий рівень консистентності – узгодженості позицій в усіх стратифікаційних порядках.

“Страта 2 – спеціалісти” (19% і 15%) – характерні активні соціально-економічні стратегії, серед яких домінує висококваліфікована праця зі значним рівнем владних повноважень, що дає змогу отримувати достатньо високі доходи. Відрізняється від решти страт доволі високим рівнем освіти та престижу, тобто соціальним та символічним капіталом. Це страта достатньо молодих і працездатних осіб, котрі зорієнтовані на реалізацію свого творчого потенціалу в майбутньому і докладають для цього максимум зусиль, оскільки саме для них найбільшою мірою характерні реальні інноваційні професійно-трудова практики (підвищення рівня кваліфікації, знань і вмій з метою поліпшення свого соціального становища і відповідно – матеріального добробуту) та висока потенційно-мобільна поведінка, що будуть реалізовані найближчим часом (закінчити навчальний заклад, перекваліфікуватися, змінити місце праці, виїхати за кордон тощо).

“Страта 3 – сильні адаптанти” (8% та 20%) – представники різних статусно-професійних груп із доволі високим рівнем освіти, культурного і символічного капіталу, які володіють владним та соціальним капіталом на середньому рівні. Ця страта зберегла свій соціальний статус відносно інших страт, але для того, щоб втримати його, використовує нові, доступні їй стратегії поведінки. Є найбільш мобільною соціальною стратою і найближчим часом має усі шанси переміститися вгору по соціальній драбині у вищі страти ієрархії нерівності. Підтвердженням цьому є найбільш характерні для них традиційні професійно-трудова практики: її представники перекваліфіковувалися на іншу спеціальність, відвідували курси, лекції, тренінги, вивчали іноземні мови, що дало змогу їм змінити місце праці та

мати додаткову роботу, використовуючи знайомства для вирішення як особистих, так і професійних питань.

“Страта 4 – слабкі адаптанти” (26% і 23%) – зайняті низькокваліфікованою розумовою та фізичною працею із середньою та професійно-технічною освітою в економічно малопотужних та непрестижних організаціях, зовсім не наділені владними повноваженнями та незначною мірою використовують мережу соціальних зв’язків. Представники цієї страти не зовсім задоволені своїм становищем у суспільстві, намагаються зберегти те, що мають на цей час (соціальний статус, місце праці, рівень життя тощо), а для забезпечення необхідного прожиткового мінімуму шукають додаткову оплачувану роботу, роблять незначні заощадження. Їм загалом властиві традиційні споживчі практики – праця на дачній ділянці, в особистих підсобних господарствах, а всі товари купують на ринках, базарах і лише за доступними цінами.

“Нижча страта – ексклюзиванти” (45% та 39%) – зазвичай економічно незайняті, які через різні причини вже не конкурують за позиції, продовжують займати деякі з них за інерцією, а з окремих позицій (наприклад, влади, престижу) витіснені остаточно. Більшість зовсім не задоволені своїм соціальним становищем, оскільки забезпечують необхідний для життя прожитковий мінімум, а частина не має ні можливостей, ні бажання поліпшити своє соціальне становище, оскільки були вимушені змінити свій життєвий уклад під впливом певних обставин (через звільнення, втрату основного місця праці з різних причин, вихід на пенсію, відпустку по догляду за дитиною тощо). Однаково низькі позиції за всіма вимірами зумовлюють високу консистентність статусів у цій страті.

Подальшого вдосконалення потребує процедура оптимізації вимірювання стратифікаційних порядків, тобто необхідно забезпечити співмірність шкал та порядків для точнішого вимірювання метрик стратифікаційного простору. А отже, необхідно методологічно обґрунтувати нову класифікацію практик, оскільки на рівні емпіричного показника та шкали вони можуть мати різну кваліметричну природу (наприклад, одні є щоденними – купувати продукти харчування на ринках, а для інших нормальною інтенсивністю може бути раз на рік – змінити місце праці). Це дасть підстави також виявити, які саме практики найбільшою мірою диференціюють респондентів.

Один із напрямів подальших соціологічних розвідок полягає у розширенні “поля” опитування. В ідеалі має йтися про загальнонаціональне опитування, створення та забезпечення функціонування єдиної соціологічної мережі для проведення державного і соціального моніторингу з вивчення стратифікаційних процесів. Це є необхідною умовою для інформаційного забезпечення державного та регіонального управління людським розвитком, а також постійного відстеження соціально-економічного стану та тенденцій розвитку регіонів із урахуванням громадської думки, суб’єктивних оцінок експертів та фахівців. Соціологічна інформація забезпечуватиме всю повноту та комплексність оцінки соціального становища; задоволення соціальних потреб; соціального самопочуття; відстежуватиме типові

життєві стратегії; різні моделі поведінки; соціальні та повсякденні практики в регіональному розрізі; причини та мотиви соціальної напруженості в суспільстві. Така соціологічна інформація давала б змогу обґрунтувати і пояснити регіональні відмінності та специфіку структурування українського соціуму.

Н.В. Ковалиско, д-р соціол. наук

СТРАТИФИКАЦИОННЫЕ ПОРЯДКИ ОБЩЕСТВА: МЕТОДИКИ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ

По результатам эмпирических исследований в статье выясняется характер стратификационных процессов в г. Львове и г. Донецке. Выделены основные социальные страты, определена степень consistency/ inconsistency статусных позиций в разных социальных стратах. Проанализированы самоидентификационные практики львовян та донечан, характерные для них типы мобильного поведения, жизненные стратегии и уровень социальной адаптации индивидов из разных страт. Особенности структурирования социума интерпретировано в контексте взаимосвязей между разными стратификационными порядками, которым присуща неодинаковая способность дифференцировать пространство неравенства региона.

Ключевые слова: стратификационные процессы, страты, социальные структуры, стратификационные порядки.

N.V. Kovalisko, Doctor of Sociol. Sci.

STRATIFICATION SYSTEMS OF SOCIETY: TECHNIQUES AND EMPIRICAL EXPERIENCE IN THE REGIONAL BREAKDOWN

According to the results of empirical researches the character of stratification processes in Lviv and Donetsk is displayed. The major social strata are distinguished and their stratification profiles are determined, the degree of consistency / inconsistency of status positions in different social strata is established. The self-identification practices of Lviv and Donetsk citizens and their characteristic types of mobile behaviour, the living strategies and the level of social adaptation of individuals from different social strata are analyzed. The peculiarities of the society structurization are interpreted in the context of correlation between different stratification orders that have different abilities to differentiate space of inequality of the region.

Keywords: stratification processes, death social structure, stratification system.